

SZÁSZ JÁNOS:

A STATISZTIKA FELADATAI AZ ÉLETSZÍNVONAL MÉRÉSÉBEN

A szocialista tervgazdálkodás egyik célkitűzése a dolgozók anyagi és kulturális jólétének állandó emelése, ami a kapitalizmusban nem lehetséges. A szocializmusban ez nemcsak lehetséges, hanem — a termelés szakadatlan növekedéséből eredően — szükségyszerű is.

Népgazdaságunk első ötéves tervéről szóló törvény 1. §-a szerint népünk életszínvonalának emelését „... fokozott ellátását, mindenfajta szükségleti cikkel, a lakásviszonyok megjavításával, az egészségvédelem kiépítésével, a dolgozók növekvő kulturális igényeinek kielégítésével, népünknek a szocializmus tanításainak szellemében való nevelésével...” kell biztosítani.

A törvény lényegében az életszínvonal emelését jelentő fogyasztás két kategóriáját, a magán-, illetve szociális fogyasztást különbözteti meg. A magánfogyasztásnál a törvény mindenekelőtt az élelmiszerek, a ruházati cikkek fogyasztásáról, azután pedig az egyéb közszükségleti cikkek fogyasztásáról, beleértve a lakást is, emlékezik meg. A szociális fogyasztás alatt a tulajdonképpeni szociális gondoskodás, beleértve a társadalombiztosítást is, továbbá az egészségvédelem és végül a kulturális gondoskodás és nevelés értendő.

Az életszínvonal alakulására ható tényezők sokfélesége az életszínvonal alakulásának mérését igen bonyolult statisztikai feladattá teszi.

I.

A burzsoá statisztika, éppen a kapitalizmust védelmező szerepénél fogva, különös gondot fordított az életszínvonal-számításokra. A kapitalista országok statisztikája tulajdonképpen csak a reálbérek alapján, vagyis a munkabérindex és a létfenntartási költségindex hányadosaként, vagy egyszerűen a névleges bérek alakulásával kívánja jellemezni a munkások életszínvonalát. Természetesen ezekben az országokban a reálbérek kiszámításánál durva hamisításokat alkalmaznak.

Így pl. az Egyesült Államokban a részvénytársaságok igazgatóinak jövedelmét is belefoglalják a munkások és alkalmazottak munkabérének együttes összegébe. Emellett a legtöbb esetben nem a tényleges munkabérré vonatkozó adatokat teszik közzé, hanem az úgynevezett tarifális béreket. Ismeretes, hogy a tényleges munkabér jelentős mértékben különbözik a tarifálistól: a tarifális egyezményeket a kapitalisták megszegik, a munkaórát — különösen válságok idején — nem teljesen dolgoztatják le.

A tőkésék nemcsak a kapitalista rendszer szépítése miatt hamisítanak, hanem még saját államukkal szemben is érdekük, hogy a munkások és alkalmazottak bérét a valóságosnál magasabbnak tüntessék fel, mert ilyen úton érik el a termelési költségek megnagyobbodását, ami a nyereség eltitkolásának, illetve a jövedelmi adók csökkentésének forrása.

A megélhetési költségek indexét pedig úgy hamisítják meg, hogy az index kiszámításához a közszükségleti cikkek kiválogatott összeállítását használják fel. Az összeállítás minden csoportjában azonban a közszükségleti cikkeknek csak igen kis része van képviselve. Azoknak a cikkeknek az árai, amelyek az index összeállításában nem szerepelnek, de a munkások szükségletei szempontjából fontosak, rendszerint jelentékenyen nagyobb emelkedést mutatnak, mint az index összeállításában szereplő cikkek árai.

A dolog lényege tehát az, hogy a reálbérindex számlálójául a névleges munkabérek megnagyobbított indexe szolgál, nevezőjéül pedig a megélhetési költségek kisebbitett indexe. Ennek következtében a reálbérindex mesterségesen megnagyobbodik.

Figyelembe kell venni még azt a körülményt is, hogy a burzsoá statisztika a reálbérek színvonalának megállapítását a munkanélküliek figyelembevétele nélkül végzi. Ilyen módon a reálmunkabér indexe teljesen fiktív és egyáltalán nem lehet a kapitalista országok munkásosztályai életszínvonalának fokmérője.

II.

A hazai gyakorlatban eddig az életszínvonal alakulásának mérése rendszertelenül, gyakran más és más kiragadott tényező figyelembevételével történt.

A legáltalánosabban alkalmazott jelzőszám a Gazdasági Főtanács 10 401—3141/1948. G. F. sz. határozata értelmében létrejött Reálbérvizsgáló Bizottság által szerkesztett séma alapján, a Központi Statisztikai Hivatal által havonként számított úgynevezett *reálbérindex* volt. E mutató azonban csak igen nagy vonalakban jelezte az életszínvonal alakulását. Az index ugyanis csak a névleges órakeresetek alakulását (növekedését vagy csökkenését) korrigálta az elméleti fogyasztási színvonal árának alakulásával. Egymaga tehát nem lehetett alkalmas az általános életszínvonal mérésére, annál kevésbbé, mert a számítás alapjául csak a gyár- és bányászban foglalkoztatott fizikai munkavállalóknak a Központi Statisztikai Hivatal havi gyáripari statisztikai felvételében szereplő béradatai szolgáltak. Figyelmen kívül hagyta tehát a keresők számának növekedését, valamint a fogyasztás összetételének mennyiségi és minőségi változásait.

A névleges bér indexének kiszámításánál az úgynevezett nettó órakereset volt használatos. A nettó órakereset nem más, mint az elszámolt összes béreknek egy teljesített órára eső hányada. Ide értendő a normálbérben foglalkoztatottakon kívül a munkavégzésnek a rendestől eltérő körülményeiből eredő pótlékok (túlóra-, éjjeli, vasárnapi, kiküldetési stb. pótlék) és a kötelező bérjárulékok (ebédidő, fizetett szabadság, fizetett ünnepek, táppénztérítések, kötelező segélyek, stb.) is.

A nettó órakereset alapján számított névleges bérindex azonban a nyári szabadságolások idején, amikor a fizetett szabadságok növekednek

és a teljesített órák csökkennek, feltűnő kiugrásokat mutatott és ezzel a reálkeresetek valóságos mértékét helytelenül tükrözte vissza.

A Hivatal ezért az eddigi reálbérindex számítását beszüntette és helyette egy új index számítását vette tervbe. Az újonnan készítendő index ki fogja küszöbölni a régi index hiányosságait, mert az állományi létszámmal számított havi átlagkeresetet fogja korrigálni a fogyasztói árindexszel.

Ehhez azonban szükségessé vált az is, hogy az eddigi számításhoz használt létfenntartási költségindex helyébe egy, a változásokat helyesebben tükröző index kerüljön. A régi index ugyanis már nem felelt meg a követelményeknek, mert:

1. az indexben kevés és állandóan azonos minőségű cikk szerepelt, ezért az index nem mutatta a fogyasztás eltolódását olcsóbb, vagy drágább cikkek felé;
2. az indexben szereplő cikkek összetétele (mérlegelése) az alábbi fiktív és elavult séma alapján készült, nem tükrözte a tényleges fogyasztást.

A régi létfenntartási, pontosabban négytagú munkáscsalád létfenntartási költségeinek indexszámítása t. i. abból a feltevésből indult ki, hogy egy négytagú munkáscsaládnak a séma megtervezése pillanatában fennálló ellátási helyzetben heti kb. 60 000 kalóriára van szüksége létfenntartáshoz. Ezen az alapon került összeállításra ennek az elméleti családnak (testimunkás, felesége, 12 éves fia és egy 6 éves leánygyermek) minimális kenyér, liszt, zsiradék, hús, tej, tojás, zöldség, burgonya stb. heti szükséglete.

Jellemző, hogy a ruházkodást illetően e négytagú család szükséglete férfiszövetruhából négy évenként, férfimunkaruhából két évenként egy rend, női szövetből 2 m egy évre, fiúruhából négy évenként egy rend, leányruhaanyagból 1 m, férfiingből, férfialónadrágból és női ingből 1—1 darab egy évre, férfiharisnyából 1 pár, női harisnyából 2 pár, gyermekharisnyából 2 pár egy évre. Férficipő és női cipő egyáltalán nem, gyermekcipő a két gyermekre együtt összesen évente 1 pár került figyelembevételre. Férficipőtalpalás egyszer, női cipőtalpalás ugyancsak egyszer, gyermekcipőtalpalás a két gyermekre összesen kétszer került számításba egy évben.

A fűtés- világításnál heti 10 kg fa, heti 20 kg szén és heti 3 kWó villanyfogyasztás volt alapul véve. Lakásnál egy szoba, konyha, egyéb szükségletek címén hetente egy munkás-hetikártya, 1 db. újság, 25 db. cigaretta, 1 doboz gyufa, továbbá a négy személyre együtt kéthetenként 1 mozijegy és 1 hajvágás került figyelembe. Tehát tipikusan burzsoá módszerrel megszerkesztett index volt.

Ezeknek a hiányosságoknak kiküszöbölésére a Központi Statisztikai Hivatal 1951 januártól kezdve új fogyasztói árindexeket szerkesztett.

Az új fogyasztói árindexben szereplő árak a tényleges fogyasztásban, vagy forgalomban kialakult átlagárak. Az átlagárak kiszámításánál az esetleges minőségváltozás figyelmen kívül maradt. Az átlagárakat az élelmezési cikkeknel a háztartásstatisztikában kialakult átlagárak, ruházati, lakberendezési és egyéb cikkeknel a legnagyobb áruházak tényleges forgalmában kialakult átlagárak, egyes tételeknél (dohányzás, fűtés, világítás) a teljes fogyasztásból számított átlagárak alapján vették figyelembe.

Az árak mérlegelése a háztartásstatisztikai tényleges fogyasztás figyelembevételével kétféle módon történik, így tehát ugyanarra az időpontra vonatkozóan kétféle árindex áll rendelkezésre:

1. Mérlegelési súly 1950. évi háztartásstatisztikában szereplő tényleges évi fogyasztás. Az ily módon készült index lehetővé teszi a hónapról-hónapra történő árváltozások kimutatását, tekintettel arra, hogy a mérlegelési súlyok hónapról-hónapra állandóak. Hátránya, hogy az index összetételét az egész évi fogyasztás szabja meg, holott az év egyes hónapjaiban a fogyasztás összetétele a valóságban más és más. Így az indexben pl. hónapról-hónapra ugyanolyan mennyiségű zöldség- és gyümölcsfogyasztást vesznek tekintetbe.

2. A mérlegelési súly minden esetben a tárgy hónap háztartásstatisztikai adataiból megállapított tényleges fogyasztás. Ez az index mutatja a szezonálisan változó összetételű fogyasztást, azonban mindig csak a megelőző év ugyanazon hónapjával hasonlítható össze. Hátránya, hogy az egyes hónapok egymás mellett nem mutathatók ki, mert a mérlegelési súly minden hónapban más és más.

Ez utóbbi index tehát nemcsak az árváltozásokat tükrözi, hanem a fogyasztás összetételében mutatkozó változásokat is, ezért tulajdonképpen fogyasztási költségindex. S ez a fogyasztási költségindex már alkalmas a reálbérek kiszámítására.

*

Az életszínvonal jellemzésére a reálbérindexen kívül a *háztartásstatisztika* eredményei voltak felhasználhatók.

A felszabadulás után, 1947 májusától kezdve a Budapest Fővárosi Statisztikai Hivatal indította meg újra a háztartásstatisztikai adatok gyűjtését. A kiválasztott családok azonban sem számuknál fogva, sem összetételüknél fogva, nem voltak reprezentatíveknek mondhatók. Ugyanakkor csak a Budapest területén lakó családokra vonatkoztak, így nem álltak rendelkezésre más vidéki városokra és főleg a falusi lakosságra vonatkozó jövedelmi, illetve fogyasztási statisztikai adatok.

Szükségessé vált, a Szovjetunió példamutatása nyomán, egy a lakosság összetételét jobban reprezentáló, nagyobb szabású háztartásstatisztikai adatgyűjtés. Ezért indította el a Népgazdasági Tanács 1949. szeptember 8-i határozata értelmében a Központi Statisztikai Hivatal a háztartásstatisztikai adatgyűjtést.

A háztartásstatisztikai adatok alapján az életszínvonal alakulására vonatkozóan megközelítően pontos, a valóságos helyzetnek megfelelő mutatókat számítanak ki a következő csoportosításban:

1. munkások és alkalmazottak (népgazdasági áganként) fogyasztása;
2. dolgozó parasztság (paraszti rétegenként) fogyasztása;
3. területi csoportosítás
 - a) Nagy-Budapest;
 - b) vidéki városok;
 - c) falvak;
4. a családon belül egy-egy főre jutó kiadás költségcsoportonként;
5. fogyasztási csoportonként (élelmezés, ruházkodás, stb.), a csoporton belül cikkenként, vagy cikkcsoportonként.

A háztartásstatisztikai adatoknál — bár széles területét adják az életszínvonal alakulását jellemző mutatószámoknak — fennáll az a veszély,

hogy viszonylag igen kicsi a megfigyelt családok száma és állandóan ellenőrizni kell, hogy tendenciájában helyeset mutatnak-e. A háztartásstatisztika egyébként nem ad képet arról, hogy a dolgozóknak juttatott ingyenes vagy kedvezményes kulturális-szociális juttatások milyen mértékben emelik az életszínvonalat. Nem ad képet arról, hogy milyen a kórházi ellátás, mennyivel csökkent az egyes, azelőtt hosszú ideig tartó betegségek gyógyulási ideje, mennyi a kórházi ágyak száma, milyen mértékben csökkennek az üzemi balesetek, mennyi a tanulók száma, a kollégiumokban lakók, ösztöndíjas egyetemi és főiskolai hallgatók száma, milyen a színházak és kultúrlétesítmények látogatottsága stb. De rendelkezésünkre állnak ma már elég széles körben a szociális és kultúrstatisztika adataiból kapott, éppen ezekre a kérdésekre feleletet adó mutatók.

III.

Helytelen az életszínvonal fogalmán a javaknak és szolgáltatásoknak csupán azt a mennyiségét érteni, amelyhez a dolgozó egyéni vagy a család jövedelméből hozzájuthat.

Már Marx és Engels is rámutattak a munkásosztály kapitalizmus alatti életszínvonaláról szóló tanulmányaikban arra, hogy nem elég csak a munkabéreket tekintetbe venni, hanem számításba kell venni sok további mutatószámot is, így a munkaviszonyoknál azt, vajjon a munkást teljes mértékben foglalkoztatják-e, vagy bizonyos időszakokban egyáltalán nincs munkája, vagy milyenek a munkatörvények; milyen nagy a megbetegedések száma, a balesetek száma, milyen a társadalombiztosítás, milyenek a lakásviszonyok. Tehát feltétlenül figyelembe kell venni a dolgozóknak nyújtott különböző közszolgáltatásokat is. Ez különösen a szocialista társadalomban nyer jelentőséget, mert a szociális juttatásokat a dolgozók rendszerint díjtalanul kapják. Ide tartoznak többek között azok a különböző szociális, egészségügyi, nevelési és oktatási szolgáltatások, amelyek szintén egy részét képezik a fogyasztásnak, illetve a lakosság életszínvonalának.

Az életszínvonal mérvének meghatározásánál alapvető szerepet játszik az, hogy szocialista típusú államban élünk, hogy a munkásosztály, a dolgozók vesznek részt az ország ügyeinek irányításában. Ebből következik, hogy az általános életszínvonal szempontjából jelentősek pl. a leegyszerűsített és meggyorsított hivatali eljárásból, a közlekedés megjavításából és meggyorsításából származó előnyök is. Kétség kívül nem közömbös, hogy a közigazgatás valamely fórumához beadott kérvényt egy hét alatt intézik el, hónapok, esetleg évek helyett, kevesebb munkaidőkieséssel, kevesebb költséggel, vagy ha azonos díjszabás mellett előbb, időben hamarabb és kényelmesebben utazhatunk Szegedről Budapestre. Mindez szintén az életszínvonal emelkedését jelenti.

*

Az életszínvonal tehát valóban sokrétű és különböző módokon mérhető, sőt bizonyos vonatkozásban nem is mérhető tényezőkből tevődik össze.

Ötéves tervünk az életszínvonalnak emelését százalékban kifejezve tűzte feladatul. Keresni kell egynéhány olyan mutatót, amely a tervteljesítés mértékének meghatározására alkalmas.

Az életszínvonal emelkedésére tulajdonképpen legalkalmasabb a nemzeti jövedelemből a fogyasztásra, valamint kulturális és szociális beruházásokra jutó hányad növekedésének kimutatása. Uymódon azonban az életszínvonal emelkedése csak évente egyszer és csak teljes évre vonatkozóan figyelhető meg.

Mivel azonban egyetlen szám nem lehet elegendő az életszínvonal jellemzésére, egy mutatórendszer kidolgozása szükséges.

A Szovjetunió tapasztalatainak segítségével vételével* célul tűztük ki, hogy valamilyen rendszer alapján elkészített séma szerint folyamatosan fogjuk nyilvántartani ezeket az életszínvonal alakulását jellemző mutatókat. Így pl.:

- I. Az össz-lakosság életszínvonal-alakulásának emelkedését az alábbi séma szerint:
 1. a lakosság száma
ebből a dolgozók száma
 2. a nemzeti jövedelemből a lakosság fogyasztására fordított összeg
 3. kiskereskedelmi áruforgalom:
a) a folyó időszak árain
b) változatlan áron
 4. a költségvetés, a szakszervezetek és szociális intézmények terhére fordított szociális és kulturális kiadások
 5. a tanulók száma
ebből: a) főiskolások
b) középiskolások
c) általános iskolások
 6. egy lakosra eső fogyasztási alap
 7. egy lakosra eső kiskereskedelmi áruforgalom
 8. egy lakosra eső szociális-kulturális kiadások
 9. ezer lakosra eső tanulók száma

A fenti séma alapján évente egyszer és a teljes évre vonatkozóan kerülne az életszínvonal alakulása megfigyelésre, összehasonlítva az előző évek mutatóival. Ide tartozik még a lakosság lakóház-ellátottságának számbavétele is, hogy:

1. mennyi a lakóterület a városokban és munkástelepüléseken (m²-ben)
2. egy városi lakosra eső lakóterület (m²-ben)

Szükséges azonban, hogy a lakosság egészén belül külön figyelemmel kísérjük a munkások, alkalmazottak és a parasztság életszínvonalának alakulását is, esetleg nemcsak évenként, hanem egy éven belül havonta, illetve negyedévenként. Ezt az alábbi séma alapján tarthatnók nyilván:

II. Munkások és alkalmazottak életszínvonalának alakulása:

1. dolgozók létszáma
2. munkabérialap
3. havi átlagkereset
4. kiegészítő bérek
5. a munkások és alkalmazottak részére juttatott szociális-kulturális kiadások
6. munkások és alkalmazottak összjövedelme
7. munkások és alkalmazottak egy főre számított bevételei
8. reálkereseti index

9. egy főre eső kiadások alakulása forintban
- ebből: a) élelmezési
- b) ruházkodási
- c) lakberendezési
- d) művelődési
- (foglalkozási áganként a háztartásstatisztika adatai alapján)
10. főbb élelmezési cikkek fejhányadai:
- a) liszt
- b) kenyér
- c) zsír
- d) hús
- e) cukor
- f) tojás
- g) gyümölcs
-
-
-
-

*

Világosan kell látnunk, hogy az életszínvonal emelkedését egyetlen vagy akár néhány számadattal nem lehet egyértelműen kifejezni. A szocialista gazdaságban azonban, ahol az életszínvonal szakadatlan emelkedése törvény, szükség van olyan mutatószámokra, amelyekkel tervfeladatunk teljesítése lemérhető.

Ezt a célkitűzést kell a szocialista statisztikának a rendelkezésre álló eszközökkel a lehetőség szerint legjobban megvalósítania.